

Ivan Lajić, Sonja Podgorelec, Dragutin Babić

OTOCI – OSTATI ILI OTIĆI?

Studija o dnevnoj cirkulaciji sa šibenskih otoka

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2001., 206 str.

Danas su otoci uz brdsko–planinsko područje najslabiji populacijski prostori Hrvatske. Zbog gospodarskog zaostajanja već krajem 19. i početkom 20. stoljeća formiraju se valovi masovnog iseljavanja u prekomorske zemlje. Kroz 20. stoljeće otoka karakterizira stalno iseljavanje stanovništva, što je oslabilo demografsku snagu otočne populacije, i uzrokovalo depopulaciju, koju pojačava prirodni pad stanovništva, a kao posljedica javljaju se vrlo nepovoljne demografske strukture stanovništva. Povećava se udio starijeg, a smanjuje se udio mlađeg stanovništva, ukupan broj kućanstava na otocima sve je manji, a broj samačkih kućanstava u stalnom je porastu. S obzirom da je udio radno aktivnog stanovništva sve manji, smanjuje se i mogućnost novih ideja i inicijativa za gospodarski razvoj, što sve zajedno rezultira sumornom stvarnošću otočnog života.

Knjiga *Otoci – ostati ili otići?* pokušaj je otkrivanja »mentalne slike« otočana koji svakodnevno putuju na rad ili školovanje na kopno. Nastala je kao rezultat petodnevnog empirijskog istraživanja provedenog u travnju 2000. godine na šibenskim otocima u sklopu projekta *Unutar-nje migracije u Hrvatskoj* Instituta za migracije i narodnosti.

Već u samom naslovu naznačena je osnovna dilema otočnog stanovništva: Da li ostati na otoku i prihvatiti nedostatke, ali i prednosti takvog života ili otići na kopno u nadi za boljim životom? U podnaslovu stoji da je to studija o dnevnoj cirkulaciji sa šibenskih otoka, pa je istraživanjem obuhvaćena populacija dnevnih cirkulanta s otoka Prvića i Zlarina, koja zbog depopulacijskih i negativnih gospodar-

skih procesa nije velika, ali još uvijek postoji. U uvodu autori napominju da će, zbog nemogućnosti zapošljavanja otočana na kopnu, uskoro biti nemoguće provesti istraživanje o dnevnoj cirkulaciji zaposlenih.

Knjiga je podijeljena na 12 poglavlja. U prvom poglavlju *Priprema istraživanja* istaknut je cilj istraživanja, a to je kvantitativno i kvalitativno odrediti jednu otočnu dnevnu cirkulirajuću populaciju, i saznati njihove stavove o životu na otoku, putovanju na kopno, dualnom aspektu života (otok – kopno), o namjerama odlaska ili ostanka na otoku i o njihovom viđenju perspektive otočnog života. Jedan od ciljeva bio je ocijeniti koliko dnevna cirkulacija djeluje na zaustavljanje migracija i depopulacije, i koje su njene mogućnosti da postane jednim od oblika modela revitalizacije.

Slijede poglavlja *Metode istraživanja i Uzorak*, u kojima autori navode da su se za potrebe ovog istraživanja koristili metodom anketiranja i metodom intervjua. Za potrebe anketiranja pripremili su dva tipa upitnika: za zaposlene dnevne cirkulante i za učenike. Uzorak je obuhvatio sve radnike dnevne migrante s otoka Prvića i Zlarina, sve učenike otočane u školama na kopnu, ali i otočane koji redovito zbog različitih razloga putuju u Šibenik.

U četvrtom poglavlju prikazana je tipologizacija mehaničkog kretanja stanovništva jadranskog otočnog prostora. Prevladavajući tip migracija na jadranskim otocima u 20. stoljeću su definitivne migracije, a dnevno cirkuliranje stanovništva ubraja se u manje učestali vremenski tip migracija na ovom prostoru. U ovom poglavlju razmatraju se migracije otočana u kontekstu općeg teorijskog pristupa migracijama i kružna kretanja otočana u kontekstu općih teorija cirkulacije stanovništva.

Dalmatinskootočne migracije tema su petog poglavlja. Autori daju značajke migracija s dalmatinskih otoka u 20. stoljeću,

kvantifikaciju migracijskih tokova krajem 19. i početkom 20. stoljeća, te značajke otočnih migracija nakon Drugoga svjetskog rata. U migracijskom smislu demografsku prošlost naših otoka dijelimo na imigracijsko razdoblje koje je dugotrajnije i prevladava sve do druge polovice 19. stoljeća i emigracijsko razdoblje. Imigracije su uglavnom imale negospodarske uzroke, a emigracije su uvjetovali gospodarski potisni čimbenici kao što su agrarna prenaseljenost, kriza pojedinih tradicionalnih vidova privređivanja (vinogradarstvo, brodogradnja, koraljstvo i spužvarstvo) i seljački dugovi. Razdoblje od početka 20. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata označavamo kao razdoblje masovnog iseljavanja. Iseljavanje sa šibenskih otoka krajem 19. stoljeća bilo je puno manjeg intenziteta nego na većim dalmatinskim otocima što se djelomice može objasniti razvijenošću alternativnih poljoprivrednih djelatnosti i početkom industrijalizacije Šibenika. Nakon Drugoga svjetskog rata dalmatinskootočne migracije dijele se na dva osnovna razdoblja. Prvo razdoblje traje od kraja Drugoga svjetskog rata do ranih šezdesetih, a karakterizira ga migracija u smjeru otokogradovi u Hrvatskoj, dok su vanjske migracije rjeđe. Drugo razdoblje traje od šezdesetih pa do danas, a karakterizira ga inozemno iseljavanje iako se nastavljaju i unutarnje migracije.

Novije demografsko stanje i procesi na šibenskim otocima sadržaj su šestog poglavlja. Unutar šibenskog otočja izdvajamo 6 demografski relevantnih otoka: Murter, Prvić, Kaprije, Žirje, Zlarin i Krpanj. Autori analiziraju prirodno i mehaničko kretanje stanovništva posebno u zadnjih 40 godina. Šibensko otočje do devadesetih godina karakterizira intenzivna depopulacija, uzrokovana negativnim migracijskim saldonom, a u novije vrijeme i pojačana negativnim prirodnim padom. Na Prviću i Zlarinu 1999. nije rođeno ni jedno dijete, a umrlo je dvadesetčetvero otočana. U razdoblju od 1948. do 1991.

godine broj stanovnika šibenskih otoka smanjio se za 4394 ili gotovo za 40% stanovništva. Najintenzivnija depopulacija zabilježena je u međupopisnom razdoblju od 1971. do 1981. kada je godišnja stopa smanjenja broja stanovnika otočja iznosila 3%.

U poglavlju **Otočno gospodarstvo i infrastruktura** navode se poredbene prednosti (među kojima se ističe ekološka očuvanost prostora) i ograničavajući činioci gospodarskog razvoja otoka. Kao jedan od važnih ograničavajućih činitelja navodi se demografsko stanje, prije svega smanjenje broja mladog i aktivnog stanovništva. Analizira se sadašnje stanje gospodarstva na otocima, ali i mogućnosti razvoja pojedinih djelatnosti, prije svega oživljavanje poljoprivrede u svrhu proizvodnje zdrave hrane, razvoj turizma i malih obrta.

U slijedećem poglavlju **Ostati ili otići – promišljanje problema odraslih dnevnih cirkulanata** dati su rezultati empirijskog istraživanja, koje je provedeno na ukupnoj populaciji radnika dnevnih cirkulanata, ali i usputnom uzorku otočana koje redovito iz različitih razloga putuju s otoka Zlarina i Prvića na kopno. Rezultati su prikazani u nekoliko cjelina: tko s kojeg otoka putuje, razlozi putovanja, svakodnevno putovanje (kvaliteta prijevoza, putovanje i umirovljenje), struktura ispitanika, zanimanje ispitanika, obiteljska situacija ispitanika, prednosti i nedostaci života na otoku, slobodno vrijeme na otoku, perspektiva migracija – namjera ostanaka na otoku, budućnost života na otocima i zdravstvena zaštita. Anketiranje je potvrdilo da sve manji broj dnevnih cirkulanata putuje na rad s otoka na kopno. Godine 1991. sa Prvića i Zlarina svakodnevno je putovalo 152 radnika, a 2000. samo 31 radnik. Mlađi otočani su skloniji odlasku jer ne vide perspektivu na otoku. Usprkos sadašnjoj situaciji gotovo svi anketirani nadaju se boljoj budućnosti života na otoku.

U devetom poglavlju **Intervju** prikazani su rezultati dobiveni iz obavljenih intervjuja sa stanovnicima Zlarina i Prvića, ali i s osobama koje predstavljaju državne ustanove i službe koje se brinu o hrvatskim otocima. Prva skupina intervjuja provedena je sa rođenim otočanima i doseljenicima na otoke, o životu na otoku nekada i sada, postojećim problemima života na otoku, ali i mogućim rješenjima. Iz intervjuja provedenih sa službenicima Uprave za razvoj otoka i Ministarstva pomorstva, prometa i veza saznajemo o novom zakonu o otocima i inicijativi da se poboljša prometna povezanost otoka i kopna. Potrebno je zaustaviti iseljavanje s otoka, zatim revitalizirati otočki život, a mogućnosti dnevnih migracija bile bi od presudnog značenja. Na kraju poglavlja nabrojani su temeljni nalazi istraživanja, među kojima treba istaknuti da gotovo svi ispitanici kao jedinu relevantnu prednost života na otocima iznose mir i ljepotu otoka, a najvećim nedostatkom smatraju odlazak mladog stanovništva i veliku nezaposlenost. Jedan od velikih problema otoka je i neadekvatna zdravstvena zaštita, što posebno dolazi do izražaja zbog velikog broja starijih ljudi na otocima. Gospodarski prosperitet ispitanici vide u razvoju poljoprivrede (proizvodnja zdrave hrane) i razvoju turizma.

Rezultati empirijskog istraživanja **Cirkulacija učenika sa šibenskih otoka na relaciji otoci – Šibenik – otoci** prikazani su u desetom poglavlju. Ostati ili otići središnja je dilema učenika s otoka. Istraživanje se bavi problematikom cirkulacije učenika putnika radom otočnih škola i otočnim problemima koji utječu na razmišljanje mladih o odlasku s otoka.

U jedanaestom poglavlju **Cirkulacija i problemi otoka u percepciji školskih djelatnika**, riječ je o intervjuima vođenim sa školskim djelatnicima škola na otoku i u Šibeniku. Odgovori sugovornika grupirani su u tematske cjeline: rad škola na otocima, razumijevanje učeničkih problema i prilagodba na kopnu, predmigracij-

sko mnijenje učenika s otoka, a na samom kraju prikazani su osnovni nalazi anketiranja i intervjuiranja školske populacije.

U zadnjem poglavlju iznose se zaključna razmatranja, zatim slijedi popis literature i izvora, prilog, sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, te kratka biografija autora.

Premda je istraživanje provedeno na malom uzorku, njegova je vrijednost ukupni obuhvat dnevnih cirkulanata šibenskog arhipelaga. Ono što nam se čini vrlo zanimljivim u knjizi su neki od zaključaka: »da je dnevno cirkuliranje, kako radnika tako i školske populacije, svedeno u takve kvantitativne okvire da na primjeru šibenskih otoka govorimo o teorijski posljednjem naraštaju kolektivnog dnevnog cirkuliranja«, »dnevna cirkulacija u slučaju šibenskih otoka, što možemo s jedne strane poduprijeti, nije prouzročila neočekivanu urbanizaciju i modernizaciju otočnog prostora i života«, »da, usprkos određenim nezadovoljstvima otočnog stanovništva, država i uže administrativno–prostorne jedinice uočavaju osnovne probleme života na otoku i da ih u okviru mogućega nastoje rješavati, što budi nadu preostalog stanovništva u bolju otočnu budućnost«, »da je, usprkos sadašnjim nepovoljnim demografskim trendovima, moguća revitalizacija, temeljena isključivo na imigracijskoj osnovi«, »da će, zbog ekoloških prednosti na kopnu bližim i obalnim središtima, te destinacije vjerojatno u bližoj budućnosti biti zone poželjnog stanovanja i zone atrakcije«.

Jedna od slabijih strana knjige je donekle neujednačenost teksta, tako da se osjeća rukopis triju različitih autora. Međutim vrijednost ove knjige leži u tome što oslikava aktualnu situaciju na šibenskim otocima i što je nastala kao rezultat terenskog istraživanja.

Sanja Klempić